

ОЦІНКА АДЕКВАТНОСТІ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ ПОТРЕБАМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розглянуто стан ресурсної бази українських банків з точки зору її відповідності потребам інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Оцінено загальні проблеми формування й використання ресурсної бази банків на сучасному етапі та запропоновано шляхи вдосконалення цього процесу в контексті розвитку інноваційного потенціалу країни.

Ключові слова: банк, гроші, інновація, потенціал.

A. V. SHAPERENKOV

Public joint-stock company "ViEyBi is Bank", Kyiv

ESTIMATION OF ADEQUACY OF RESOURCE BASE OF BANKS TO NECESSITIES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract – Estimation of modern проблематику of forming and use of resource base of domestic banks from the point of view its accordance to the necessities of innovative development of economy. The state of resource base of the Ukrainian banks is considered from the point of view its accordance to the necessities of innovative development of domestic economy. The general issues of forming and use of resource base of banks are appraised on the modern stage and the ways of improvement of this process are offered in the context of development of innovative potential of country. In modern terms by the initiator of establishment of accordance of resource base of banks the state must become the necessities of innovative development of domestic economy, developing partnership.

Key words: bank, money, innovation, capital, resource, potential.

Постановка проблеми. Одним із найбільш вагомих чинників грошового забезпечення інноваційного потенціалу є наявність ресурсної бази банків, достатньої за якісними й кількісними характеристиками для здійснення інвестиційних та кредитних операцій сфери розвитку інновацій. Саме тому, на сучасному етапі особливої актуальності набувають питання оцінки ресурсної бази вітчизняних банків та її відповідності потребам інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ресурсного забезпечення банківської діяльності присвячено праці багатьох зарубіжних авторів, серед яких: Е. Гілл, Д. Сінкі, Т. Кох, Дж. Розмарі Кемпбелл, Е. Рід, Ж. Рівуар, П. Роуз, Д. Полфреман та ін.; російських учених: Е. Жуков, І. Балабанов, Ю. Бабичева, В. Колесников, Л. Кроливецька, О. Лаврушин, Г. Панова, А. Тавасієв, В. Усоскін, В. Чаусов та ін. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили українські вчені: О. Васюренко, А. Вожжов, А. Герасимович, О. Дзюблук, Ж. Довгань, О. Заруба, А. Єпіфанов, В. Коваленко, С. Козьменко, Р. Коцовська, А. Мороз, М. Савлук, Л. Примостка та ін. Не заперечуючи вагомості отриманих результатів вищезазначених учених, слід зазначити, що комплексні дослідження ресурсної бази банків з урахуванням сучасних потреб інноваційного розвитку, нині практично відсутні. У зв'язку зі світовою фінансовою кризою процеси формування та використання ресурсів банків не лише загострились, а потребують розробки нової концепції розуміння проблеми з урахуванням системи поглибленого зв'язку не лише між окремими елементами функціональної діяльності банку, але й з урахуванням загальної тенденції планетарного розвитку, що базується на максимальному використанні інноваційного потенціалу. Саме тому, тема дослідження є особливо актуальна.

Формулювання цілі статті. Оцінити сучасну проблематику формування й використання ресурсної бази вітчизняних банків з точки зору її відповідності потребам інноваційного розвитку економіки та запропонувати шляхи вдосконалення цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі банківські ресурси в більшості країн світу ще не стали тими важливими ключовими джерелами інноваційної діяльності, якими могли б бути. В Україні попри вагомий темпи зростання активів, кредитів, зобов'язань і регулятивного капіталу банків в останні роки потенціал їх ресурсної бази залишився відірваним як від потреб економіки, взагалі, так і від потреб її інноваційної складової. При цьому темпи зростання активів, кредитів, зобов'язань і регулятивного банківського капіталу у 2005–2011 рр. значно перевищили темпи приросту валового внутрішнього продукту. Навіть у кризовий період загальна ресурсна база банків України мала зростаючу тенденцію як у частині власних, так і в частині залучених ресурсів. Темпи росту власних ресурсів банків України в 2008–2011 рр. децю випереджав темпи росту залучених ресурсів. Графічно структура ресурсної бази банків України банків представлена на рис. 1. Головним джерелом банківських ресурсів є залучені й запозичені кошти, а основними джерелами залучених ресурсів банківських установ України є кошти фізичних осіб (див. рис. 2).

Потенційним джерелом фінансових ресурсів, які мають бути залученими в інвестиційно-інноваційний розвиток країни, є заощадження населення. За оцінками фахівців, з початком економічної кризи і втраченою довірою до банків основна сума коштів знаходиться на руках у населення, тобто поза банківською системою.

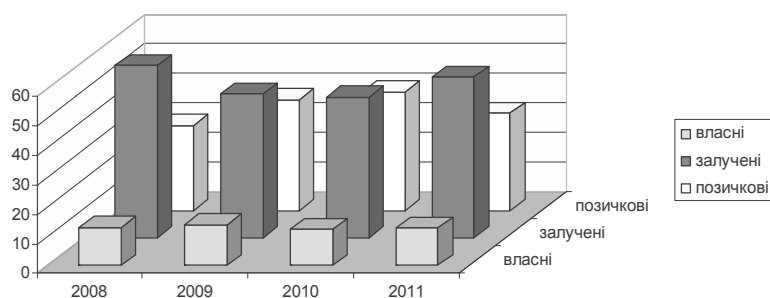
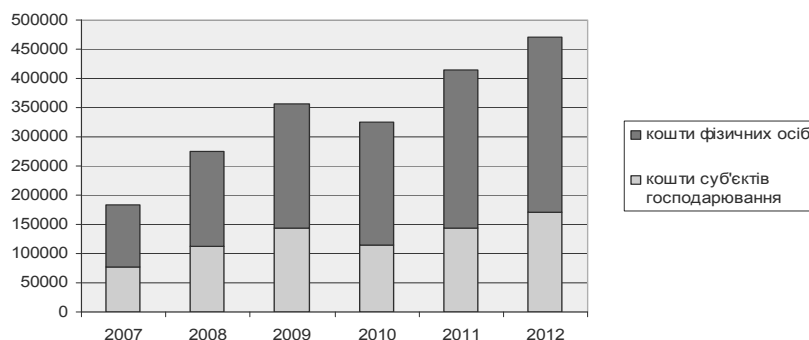

Рис. 1. Структура ресурсної бази банків України (станом на 1 грудня), %*

Рис. 2. Структура залучених коштів ресурсної бази банків України (станом на 1 січня)%*
Джерело: * Побудовано автором за [1]

Отже кошти населення недостатньо використовуються для інвестування в національну економіку. Причиною такої ситуації є підірвана довіра у населення до банківської системи, яка пов'язана, у першу чергу, з безпрецедентним знеціненням і неповерненням населенню заощаджень, що розміщувалися в Ощадбанку СРСР, з банкрутством банку "Україна", недовірою до фінансових посередників, фінансовою кризою, що охопила банківські установи, тощо. Разом з тим досвід країн розвинутої ринкової економіки свідчить, що приватні заощадження відіграють суттєву роль в інвестиційному процесі. Наприклад, у США населення володіє близько 70 % фінансових активів, що майже у п'ять разів перевищує частку в них комерційних банків. Причому ці заощадження майже повністю конвертуються в інвестиції. В Україні конвертація приватних заощаджень в інвестиції надзвичайно низька. При створенні відповідних механізмів залучення приватних заощаджень на фондовий ринок фізичні особи через мережу посередників могли б безпосередньо брати участь у реалізації інноваційних проектів, інвестувати свої заощадження за власним вибором і переконанням у дохідні, але більш ризикові інноваційні проекти. На відміну від інститутів спільного інвестування індивідуальні інноваційні рахунки дозволяють у повній мірі враховувати особисті бажання власників цих рахунків щодо інвестування конкретних інноваційних проектів. Для цього необхідно законодавчо врегулювати механізм відкриття населенням інноваційних рахунків, які були б звільнені від оподаткування. Відкриття таких рахунків є однією із поширених та ефективних форм стимулювання активності громадян щодо інвестування заощаджень у цінні папери, надання імпульсу у розвитку фондового ринку та активізації інноваційної діяльності.

Неадекватну якість ресурсної бази українських банків потребам розвитку інноваційного потенціалу посилює її короткостроковий характер, тобто недостатність довгострокових ресурсів, потреба в яких пов'язана як з тривалістю строків окупності інноваційних проектів, так і тривалістю отримання результатів від інвестиційного супроводження науково обдарованих осіб. Коли банки не мають у своєму розпорядженні відповідно скорегованих за терміном ресурсних джерел, то фінансування інноваційних процесів можна поставити під сумнів. Банки вимушені видавати великі обсяги короткострокових кредитів задля виконання умови відповідності строків активно-пасивних операцій. Динаміка частки довгострокових кредитних вкладень українських банків у загальних обсягах їх кредитних вкладень в 2008–2012 рр. представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка частки довгострокових кредитних вкладень українських банків у загальних обсягах їх кредитних вкладень (станом на 1 січня)*

Період	Загальний обсяг кредитних вкладень банків, млн грн	Обсяг довгострокових кредитних вкладень банків, млн грн	Частка довгострокових кредитних вкладень банків у загальних обсягах кредитних вкладень, %
2008	945532	22888	2,4
2009	750522	9977	1,3
2010	1034525	39093	3,8
2011	1189487	46295	3,9
2012	85606	3847	4,4

В 2011 р банками було надано нефінансовим корпораціям 1189,5 млрд грн кредитів, що складає більше 90 % нових кредитів. При цьому значна частина кредитів була направлена на рефінансування поточної заборгованості підприємств. Балансова заборгованість підприємств по банківських кредитах за рік збільшилася на 14 % (до 580,9 млрд грн). Відновлення кредитування привело до зниження запасу ліквідності, що у разі затяжної рецесії на світових ринках і погіршення економічної ситуації в промисловості України може негативно відбитися на платоспроможності окремих установ. Заборона валютного кредитування і зміни процентних ставок по нових договорах може зробити істотний вплив на кредитово-інвестиційні відносини в Україні, і “охолодити” стратегії розвитку іноземних банків на вітчизняному фінансовому ринку.

Попри значне зростання активів в останні роки частка довгострокових кредитних вкладень банків в загальних обсягах кредитних вкладень банків традиційно зростала незначними темпами і складала мізерну величину. Нині за рахунок кредитів комерційних банків фінансується не більше 3–4 % інноваційних проєктів, а частка довгострокових кредитів не перевищує 5 % загальної суми кредитних вкладень в економіку; тоді як в розвинених країнах частка банківських кредитів як джерела фінансування інноваційно-активних підприємств складає 20–40 % [2].

Слід зазначити, що традиційно основними постачальниками довгострокових фінансових ресурсів є недержавні пенсійні фонди та компанії зі страхування життя. В Україні навіть за умови ефективного запуску пенсійної реформи, банківська система отримає довгострокові гривневі ресурси не раніше, ніж через п'ять років. Тому у середньостроковій перспективі вітчизняних фінансових ресурсів не буде вистачати і вони будуть дорогими. В свою чергу це обумовлює існування незадоволеного (відкладеного) попиту компаній на кредитні ресурси, внаслідок чого відкладаються до кращих часів виконання заходів з модернізації виробничого потенціалу. Отже, неминуче відбувається технологічний регрес. При умові фінансування довгострокових вкладень за рахунок короткотермінових ресурсів виникає часовий розрив, який може призвести до негативних наслідків функціонування як окремого банку, так і всієї економіки [3, с. 179; 4; 5].

Кількісні параметри ресурсної бази банків суттєво ускладнюються її якісними характеристиками. Висока ціна банківських ресурсів обумовлює низький рівень доступності банківських кредитних ресурсів. Очевидно, що між обсягами наданих кредитів та відсотковими ставками за банківськими кредитами відсутній ринковий зв'язок. Так, при зростанні обсягів наданих кредитів у 2011 р порівняно з 2005 р. майже втричі середньозважена процентна ставка в річному обчисленні зменшилася лише на 0,3 п.п.

Окрім цього середні відсоткові ставки за банківськими кредитами істотно перевищують рівень рентабельності підприємств промисловості (рис. 3).

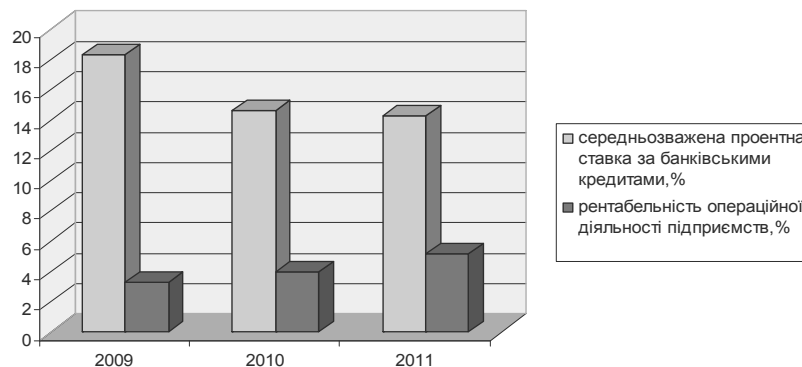

Рис. 3. Динаміка середньозважених процентних ставок за банківськими кредитами та рівня рентабельності підприємств промисловості в Україні, %

Дорожняча банківських кредитів робить їх недоступними для більшості компаній, призводить до суттєвого збільшення їх витрат на обслуговування кредитів і зростання собівартості продукції. В контексті розвитку інноваційної активності підприємств нижня межа вигідності інвестицій не може бути нижчою за відсоткову ставку за банківськими кредитами. Чим нижчою є відсоткова ставка, тим більшим може бути прибуток від фінансування інноваційної модернізації виробництва. І навпаки, якщо увесь дохід від упродовження інновацій необхідно віддати кредиторю, за чий кошти вони здійснювалися, то підприємство втрачає стимули до інноваційної активності.

Отже, можна констатувати, що на сучасному етапі банківські ресурси ще не стали тими важливими ключовими джерелами інвестиційної діяльності, якими вони могли б бути, що в свою чергу посилює відсутність зацікавленості банків у кредитуванні важливих галузей економіки та інноваційно-активних підприємств. Про катастрофічну втрату для банків важливих видів економічної діяльності свідчать дані (рис. 4).

Підприємства намагаються мінімізувати залучення банківських кредитів, натомість більше використовують ті форми залучення коштів, за зобов'язаннями яких не сплачуються відсотки (наприклад, кредиторську заборгованість, вексельні операції), або вартість залучення яких нижча за банківський кредит (як, наприклад, емісія корпоративних облігацій). Також українські підприємства стають активними учасниками міжнародних фінансових ринків, завдяки чому вони отримують доступ до дешевих фінансових ресурсів.

Рис. 4. Структура банківських кредитів у розрізі видів економічної діяльності станом на 1.06.2012 р., млн грн *

Так, у структурі одержаних кредитних ресурсів банків переважають підприємства низько- та середньотехнологічних галузей промисловості (з виробництва харчових продуктів і напоїв, металургійного виробництва тощо), до того ж, відповідним чином диференціюються ставки кредитування галузей економіки. Головним позичальником у 2012 р. була переробна промисловість та торгівля. На наш погляд, для впровадження інноваційної моделі розвитку української економіки необхідні інші пропорції та пріоритети кредитування.

Суперечність між орієнтирами розвитку банківського і реального секторів економіки підтверджує структура банківських кредитів за галузями та термінами – переважна частка кредитів (понад 70 %) спрямована у поточну діяльність, і за останні три роки структура інвестицій практично не змінилася [5]. Найбільша частка кредитів зосереджена в переробній промисловості та торгівлі, на які загалом припадає 62 % обсягу кредитів (рис. 5).

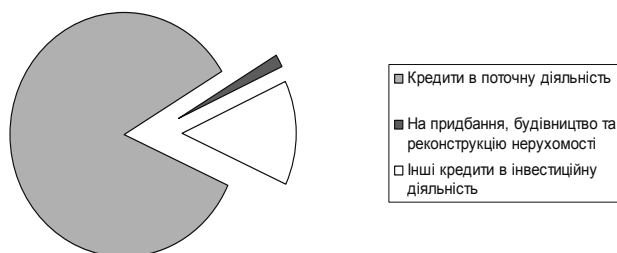

Рис. 5. Структура банківських кредитів у розрізі цільового призначення станом на 1.06.2012 р., млн грн *

Реальні ж потреби модернізаційних процесів вимагають активізації банківського кредитування не тільки оборотного капіталу, але і різних інноваційних проектів. Окрім вищезазначених проблем сучасна політика українських банків відрізняється високим рівнем обережності та орієнтацією на кредитоспроможних клієнтів. В цілому, аналіз банківського кредитування в Україні, як найбільш вагомої складової кредитної форми забезпечення інноваційного потенціалу, дозволив виявити загальні тенденції цього процесу на сучасному етапі, саме: зниження зацікавленості банків у кредитуванні важливих галузей економіки та інноваційно-активних підприємств, низька якість ресурсної бази банків (висока ціна банківських ресурсів, що обумовлює низький рівень їх доступності та відсутність довгострокових гривневих ресурсів), зростання незадоволеного (відкладеного) попиту компаній на кредитні ресурси, високий рівень обережності здійснення кредитної політики українських банків та її виключна орієнтація на кредитоспроможних клієнтів, відсутність спеціалізованих банків в частині фінансування інноваційного розвитку національної економіки тощо.

Незадовільна з погляду фінансового забезпечення активізації модернізаційних процесів структура банківських кредитів в Україні актуалізує завдання розробки стимулюючих заходів щодо надання кредитів на цілі модернізації промисловості і оновлення основного капіталу. Для цього у вітчизняній банківській системі існують необхідні передумови, а саме: частково відновлюється довіра вкладників до банківської системи та національної валюти, зменшилася прострочена заборгованість за кредитами; продовжилися процеси капіталізації банківської системи; поліпшилися фінансові результати банківської системи тощо.

Очевидно, що силами самих банківських установ активізувати їх участь у грошовому забезпеченні інноваційного потенціалу неможливо. В сучасних умовах на перший план виходять проблеми формування нових економічних відносин, що дозволили б залучити до вирішення такої важливої задачі усіх зацікавлених суб'єктів, незалежно від їх ресурсного потенціалу, в тому числі і банки. Основним координатором, ініціатором і гарантом цих процесів має залишатися держава. Для забезпечення адекватності ресурсної бази банків потребам розвитку інноваційного потенціалу необхідно:

– розділити комерційне і інноваційне кредитування;

– законодавчо врегулювати механізм відкриття населенням інноваційних рахунків, які були б звільнені від оподаткування. Відкриття таких рахунків є однією із поширених та ефективних форм стимулювання активності громадян щодо інвестування заощаджень у цінні папери, надання імпульсу у розвитку фондового ринку та активізації інноваційної діяльності

– відновити довіру населення до банківських установ, що забезпечить залучення коштів фізичних осіб на депозити, а отже відродить їх стабільне функціонування;

– запровадити механізм державного страхування кредитів, виданих підприємствам, які розробляють і впроваджують інноваційну високотехнологічну продукцію;

– створити сприятливі законодавчі умови для банківських установ, що фінансують інноваційну діяльність, зокрема, у частині дозволів щодо випуску довгострокових цільових облігацій для рефінансування банківського капіталу, довгострокових облігацій для безпосереднього фінансування інноваційні проектів та довгострокових ощадних облігацій для населення, якими можна буде оплачувати ті або інші зобов'язання (навчання у вузах, перебування в стаціонарі муніципальних лікувальних установ тощо);

– активізувати застосування дотацій до процентних ставок за кредитами, які надаються державою банкам за умов інвестування коштів у діяльність пріоритетних галузей та виробництв;

– перевести комерційні банки, що кредитують інноваційну діяльність, на пільгове оподаткування при забезпеченні державних гарантій повернення кредитів за допомогою державних дотацій, субсидій тощо;

– зменшити розмір обов'язкових резервів в НБУ для комерційних банків, що кредитують інноваційні проекти вітчизняних підприємств;

– гарантувати своєчасне повернення отриманих від комерційних банків кредитів шляхом безпроцентного кредитування з боку НБУ на певні терміни пролонгації прострочених кредитів;

– надавати комерційним банкам для кредитування інноваційних процесів цільові ресурси НБУ за нижчими ставками;

– розробити механізм розподілу ризиків між державою і банками, що приймають участь у фінансуванні інноваційних процесів

– мотивувати участь банків у спільних формах фінансування інноваційного підприємництва: венчурний фонд – банк – інноваційний бізнес тощо.

Висновки. Аналіз ресурсної бази банків щодо її відповідності потребам розвитку інноваційного потенціалу дозволив виявити загальні тенденції цього процесу на сучасному етапі, що в цілому підтверджують відсутність умов щодо суттєвого впливу сучасного банківського кредитування як на загальний стан інноваційного середовища, так і на розвиток інноваційного потенціалу України в цілому. Вітчизняна практика свідчить, що банківська участь у грошовому забезпеченні інноваційного потенціалу в Україні носить обмежений характер, остільки зводиться переважно до кредитування інноваційних проектів та обслуговування руху клієнтських грошей. Оцінка ресурсної бази банків щодо її відповідності потребам розвитку інноваційного потенціалу виявила значні проблеми, що полягають як у відносно обмежених обсягах акумульованих ресурсів (неможливість кредитування великомасштабних проектів), так і в порівняльній складності кредитування реального виробництва при відсутності необхідних технологій та досвіду ефективного проектного фінансування.

Література

1. Сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=37FDA4216E7051950AC64EFC80AF1C4E?id=75201>
2. Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Welfens P.J.J. Investment, Financial Markets, New Economy Dynamics and Growth in Transition Countries / P.J.J. Welfens // Экон. журн. Высшей школы экономики. – 2003. – № 2. – Т. 7. – С. 173–220.
4. Спіфанов А. О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектора економіки України : монографія / А. О. Спіфанов. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 417 с.
5. Монетарні важелі стимулювання структурної перебудови економіки України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/653>

References

1. Sajt Nacionalnogo banku Ukrayiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=37FDA4216E7051950AC64EFC80AF1C4E?id=75201>
2. Oficijnyj sajт Derzhkomstatu Ukrayiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Welfens P.J.J. Investment, Financial Markets, New Economy Dynamics and Growth in Transition Countries / P.J.J. Welfens // Ekonomicheskyj zhurnal Vyshej shkoly ekonomyky. – 2003. – # 2. – Т. 7. – S. 173–220.
4. Yepifanov A. O. Metodologichni skladovi efektyvnogo rozvytku bankivsk`ogo sektoru ekonomiky` Ukrayiny : monografiya / A. O. Yepifanov/ – Sumy : VTD “Universytetska knyga”, 2007. – 417 s.
5. Monetarni vazheli stymulyuvannya strukturnoyi perebudovy ekonomiky Ukrayiny. Analitychna zapyska [Elektronnyj`j resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/653>

Надіслана/Written: 20.05.2013 р.

Надійшла/Received: 22.05.2013

Рецензент: д.е.н., проф. М. В. Тарасюк